

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Rüşdiye Mektepleri

The Rüşdiye Schools in the Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid

Öz

Osmanlı Devleti'nde klasik dönem eğitim-öğretim faaliyetleri, Tanzimat Devri ile birlikte köklü bir değişime uğramıştır. Eğitimin kademeleri belirlenmiş ve bu kademelerde eğitim görecekt öğrencilerin sınıf, içerik ve sayıları nizamnamelerle düzenlenmiştir. Bu bağlamda, 19. yüzyılda Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ülkedeki eğitim-öğretim faaliyetlerinde kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde eğitim reformları, kademeli eğitim modeliyle yapılandırılmaya çalışılmıştır. 19. yüzyılda rüşdiye, idadi, sultani ve askeri okullar yaygınlaşmıştır. Bu kademelerden Rüşdiye mektepleri, ara sınıf modeli kazanarak eğitimin ikinci aşamasında yer almıştır. Bu kapsamda, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Rüşdiye Mektepleri" başlıklı çalışma ile bu mekteplerin Cezayir vilayetindeki durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, 19. Yüzyıl, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rüşdiye Mektebi

Abstract

During the classical period of the Ottoman Empire, educational activities underwent a significant transformation with the Tanzimat Era. The stages of education were defined, and the classes, content, and number of students in these stages were regulated through decrees. In this context, the Ministry of Public Education (Maarif-i Umumiye Nezareti) was established in the 19th century. With the 1869 Public Education Regulation (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi), a comprehensive reorganization of the country's educational activities was implemented.

Educational reforms in the Ottoman Empire were structured based on a tiered education model. In the 19th century, rüşdiye, idadi, sultani, and military schools became widespread. Among these stages, rüşdiye schools assumed the role of an intermediate level, forming the second stage of education. Within this framework, the study titled "Rüşdiye Schools in the Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid" examines the state of these schools in the Cezayir province.

Keywords: Ottoman State, 19th century, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rüşdiye Schools

Muhammed KÖSE

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Erzincan, Türkiye

Department of History, Erzincan Binali
Yıldırım University, Faculty of Arts and
Sciences, Erzincan, Türkiye
muhamkose@gmail.com

Bekir ÖZGÜR

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Erzincan, Türkiye

Department of History, Erzincan Binali
Yıldırım University, Faculty of Arts and
Sciences, Erzincan, Türkiye
bekir_ozgur2625@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received 13.01.2025
Revizyon Tarihi/Revision 29.01.2025
Kabul Tarihi/Accepted 12.06.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 25.06.2025

Atıf:

Özgür, B., & Köse, M. (2025). Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti Rüşdiye Mektepleri. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 74, 111-123.

Cite this article:

Özgür, B., & Köse, M. (2025). The Rüşdiye Schools in the Province of Cezayir-i Bahr-i Sefid. *Journal of Literature and Humanities*, 74, 111-123.

Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 International License.

Giriş

Cezayir, coğrafi olarak Mısır'ın batısı ve Sahra Çölü'nün kuzeyini kapsayan Mağrip ülkeleri içinde sayılmaktadır. Ülkenin kuzey sınırı Akdeniz'e komşu olup güney sınırı Sahra Çölü içinde kalır. Afrika kıtasının coğrafi açıdan en büyük ülkesi olan Cezayir'in sınır komşuları kuzeydoğuda Tunus, doğuda Libya, güneydoğuda Nijer, güneybatıda Moritanya ve Mali, batıda Fas ve Batı Sahra'dır (Özyalçın, 2023, ss. 163-185). Bu durum bölgenin jeopolitik öneminin tarih boyunca korunmasında da etkili olmuştur. Cezayir, Kuzey Afrika çizgisinde yer alan bu konumu ile tarihte birçok uygarlığın yerleşim alanı olmuştur. Afrika kıtasının Akdeniz kıyılarına açılan bir kapı konumunda olan ada, önemli bir yerleşim alanı ve ticari hacmi dolayısıyla tarih boyunca medeniyetlerin uğrak bir sahası olmuştur.

Osmanlı devletinde denizcilik faaliyetleri henüz kuruluş devirlerinde oluşmuş bir müessese olup bu dönemde donanma tersane faaliyetlerinin en önemli ismi Saruca Paşa olmuştur (Bostan, 2003, ss. 61-77). Osmanlı donanma faaliyetleri Barbaros Hayrettin Paşa'nın kaptan-ı deryalık makamına gelmesi ile inkişafa çıkmıştır. Hayrettin Paşa'nın fetih hareketleri Akdeniz'de önemli bir gelişme olup Cezayir de bu seferler sırasında Osmanlı hâkimiyetine katılmış ve 1533'te Cezayir Beylerbeyliği kurulmuştur (Şakiroğlu, 1993, ss. 500-501). Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin ortaya çıkışı ve Cezayir-i Garp ile ilişkisi dönemin kaynakları ve arşiv vesikalarında yer almaktadır. 1541 senesinde eyalette Gelibolu merkez sancağı olmak üzere Rodos ve Midilli sancakları yer almıştır. Daha sonraki dönemde eyalet dahilinde Gelibolu, Eğriboz, Karlılı, İnebahtı, Rodos ve Midilli olmak üzere altı sancak yer almıştır (Bostan, 2003, s. 75). Netice itibarıyla Cezayir-i Bahri Sefid eyaletinin kuruluşu Hayrettin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girmesi ile başlamış ve adını Akdeniz'deki adalara genel olarak verilen "Cezayir"den almıştır. Eyaletin kapsamı sonraki dönemlerde daha da genişletilerek farklı sancaklar dahil edilmiştir. Bu bağlamda 731 numaralı Cezayir eyaleti tımar defterine göre Kocaili, Mezistre, Mora, Biga ve Sigla sancaklarının da eklenmesi ile sancak sayısı 11'e yükselmiştir (Ünal, 2002, s. 255). 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'ne göre yeniden teşkil edilen Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetinin başlangıçtaki mülki yapılanmasında, eyalet sisteminden çok önemli bir farklılık görülmemektedir. Bununla birlikte vilâyetteki esas düzenlemeler 1867 yılından sonra yapılmıştır. Vilayet idaresine atanan Kayserili Ahmed Paşa'nın girişimleri ile vilayetin mülki ve malî yapısında önemli değişiklikler içeren bir reform programı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Buna göre önceden Hüdavendigar eyaletine bağlı bulunan Biga sancağı adalar eyaletinin içine alınırken Kal'a-i Sultaniye de Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetine merkez yapılmıştır. Kıbrıs ilk önce vilayet sınırları haricinde bırakılmışsa da 1868'de tekrar vilayete dahil edilmiştir. 19. yüzyıldaki bu düzenlemeler kapsamında yapılandırılan Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetinde sancak ve kazaların durumunu şu şekilde izah edebiliriz; Biga sancağı: Kal'a-i Sultaniye (Merkez), Lapseki, Çal, Ezine, Semadirek, Kumkale, Dimetoka, Bayramiç, Ayvacık; Sakız sancağı: İpsare; Rodos sancağı: Kastello, Meis, Marmaris, Leryos, Karpot, Sömbeki, Kaşot, Astropalya, Kerpe, İncirli, İlyaki, Batnos, İstanköy, Kalimnos, Herkit; Midilli sancağı: Molova, Kalonya (Sannav, 2005, ss. 183-184).

Osmanlı devletinde modern eğitim kurumları 19. yüzyıl itibarıyla vücuda gelmeye başlamıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan Rüşdiye mektepleri eğitimin ikinci kademesi olarak açılmış ve kısa sürede ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. II. Mahmut döneminde, sıbyan mektepleri ile bu mekteplere uyumlu ikinci kademe mekteplerin açılması için Meclis-i Umur-ı Nafia bir lâyiha hazırlamış ve bu şekilde Rüşdiye mekteplerinin de temelleri atılmıştır (Demirel, 2002, s. 44). 5 Şubat 1839'te Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan lâyihaya göre ilk önce İstanbul'da olmak üzere büyük camilerin yanına yapılmış olan ve Selâtin-i İzâm Mekâtibi olarak da ifade edilen sıbyan mekteplerinin devamı ve ikinci kademesi olarak sınıf-ı sâni ismiyle yeni mektepler açılmıştır. Lâyhada sıbyan mekteplerine birinci sınıf, yeni açılacak mekteplere de ikinci sınıf adı verilmiştir. Fakat Sultan II. Mahmud, yeni mekteplere ikinci sınıf yerine "Mekâtib-i Rüşdiye" ismini kullanmıştır (Mahmud Cevad, 1338, ss. 4-20). Böylece Rüşdiye mektepleri vücuda getirilmiş olup kısa sürede imparatorluğun birçok noktasında da yaygınlaştırılması için gerekli çalışmalar yapılmıştır. Rüşdiyelerin genel öğretimdeki yeri bazı dönemlerde sorunlara sebep olmuştur. Çünkü eğitim tarihçilerinin bir kısmı Rüşdiyeleri ilköğretim olarak kabul ederken, diğer bir kısmı ise ortaöğretime dâhil etmektedir. Rüşdiyeleri, ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu, daha sonra ise ortaokul karakterine sahip bir öğrenim derecesi olarak görmek de mümkündür. Bu okulların başlangıçta darülfünûna, daha sonra idadilere basamak olması, Rüşdiyeleri ortaöğretim içinde ele almaya sevk etmiştir (Türk, 2017, ss. 62-75). Nitekim 1869 Maarif Nizamnamesi ile bu mekteplerin genel olarak tasarlanması tamamlanmış ve böylece Rüşdiye mektepleri devletin eğitim basamakları içinde yerini almıştır.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetinde Açılan Rüşdiye Mektepleri

Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinde Rüşdiye mektebinin açılması için ilk girişim 31 Temmuz 1853 tarihli bir belgede karşımıza çıkmaktadır. Bu belgede Midilli sancağında bir Rüşdiye mektebi kurulması için uygun bir binanın veya arsanın temin edilmesi için araştırma yapılması ilgili makamlar tarafından istenmiştir. Söz konusu belgede bunun için bölge ahalisinden Balizade Efendi'nin ihya ettiği bir camii şerif yanında harap vaziyetteki bir dershanenin 30 bin kuruşla düzenlenebileceği ve Rüşdiye mektebi için uygun olacağı ifade edilmiştir (BOA, A.MKT.MHM., 756: 95). Yine aynı belgeye karşılık Midilli kaymakamı İsmail Paşa'ya gönderilen bir vesikada merkez tarafından Rüşdiye mektebi için araştırılmasını uygun gördüğü ve inşa edilecek

mahalde halveti dergâhına ait olan bir yerin Şeyh Hacı Hüseyin Efendi'nin uhdesinde olduğu, mahalli maarif idaresi ile şeyh mumailiyyhin onayı neticesinde birkaç odanın mektebe çevrilebileceği, açılacak mektebin bedeli ve şartları ilgili makamla paylaşılmıştır (BOA, A.MKT.MHM., Lef 2, 756:95). Böylece mezkûr Cezirede açılacak ilk Rüşdiye mektebinin girişimi yapılmış olup daha sonraki dönemlerde vilayetin birçok sancağına yayılışı sağlanacaktır. Resmi kaynaklara göre 1859'da Rodos Rüşdiye Mektebi olarak açılmış bu Rüşdiyenin ilk müderrisi Nuri Efendi'dir. İki yıl sonra Limni sancağında da bir Rüşdiye mektebinin açılması ile vilayetteki Rüşdiye sayısı ikiye çıkmıştır (Doğanay, 2011, s. 135). 1870 tarihli Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesi'nde vilayet dahilinde 13 Rüşdiye mektebine rastlanılmaktadır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1870, s. 82). İncelenen dönemde Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti dahilinde beş Rüşdiye mektebinin bilgileri hemen hemen her yıl tekerrür etmiş, bu sayı 1903 tarihli salnamede 8'e yükselmiş ve bazı yıllarda bu Rüşdiyelerin, muallim ve şakirdan sayılarında değişiklikler meydana gelmiştir. 1894 tarihi itibarı ile Rodos ve Limni Rüşdiye mekteplerinin süreç içinde bilgi akışının kesilmesine bağlı olarak lağvedildiğini düşünürsek bu sayı düşmüştür. Ayrıca vilayet dahilinde birçok gayrimüslim Rüşdiye mektebi ve ecnebi Rüşdiye mektebi de vücuda gelmiştir. Araştırma dahilinde bu mekteplerin sayı ve içeriklerine yer verilecektir. Ayrıca bu kapsamda incelenen 1894 yılına ait salnameden vilayet dahilinde yer alan rüştiye mektebindeki muallimler ve okuttukları ders içerikleri tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1.

1894 Yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayet Salnamesine Göre Vilayet Dahilinde Teşkil Olunan Vilayet Rüştiye Mektebi Tedrisiyesi Cetveli (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1894, s. 94).

Muallim	Okuttuğu Dersler
Ali Rıza Efendi	Arabi, Farsi, Hesap, Coğrafya, Hendese, Usul-i Defteri
Ali Rıza Bey'in Muavinleri Mustafa ve Salih Efendiler	Lisan-ı Osmanî
Yusuf Dana Efendi	Ulum-u Diniye, Arabi
Vasfi Bey	Hüsnü Hat, Kitabet
Eşref Efendi	Fransızca, Rumca
Yusuf Efendi	Tarih-i Sarf-ı Osmanî, Hesap, Coğrafya
Hafız Hasan Efendi	Kur'an-ı Kerim, Sarf-ı Arabî ve Osmanî, Kiraat-ı İmla

Vilayette 1870-1876 yılları arasında birçok Rüşdiye mektebi de tespit edilmiştir. Bunlar Kala-i Sultaniye 'de bir, Biga sancağı dahilinde bir, Ovacık kazasında bir, Kıbrıs sancağına bağlı Lefkoşa kazasında dört, Tuzla kazasında üç, Limnos kazasında bir, Magosa kazasında iki, Baf kazasında bir ve son olarak Girne kazasında iki olmak üzere toplam 16 Rüşdiye mektebi mevcuttur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1870, ss. 45-46). Bunun dışında 1874 ve 1875 tarihli salnamelerde kayıtlı ancak daha sonraki dönemlerde rastlanılmayan Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Merkez Rüştiye Mektebinin muallim-i evveli Mehmet İzzet Efendi, muallim-i sanisi Ataullah Efendi ve hademesi Mustafa Efendi olup 33 öğrencisi mevcuttur. Son olarak sadece belirli dönemlerde rastlanılan Rüşdiye mekteplerinden Kala-i Sultaniye, Labseki, Ezine, Biga ve Babakalesi Rüşdiye mekteplerine dair 1874 ve 1876 tarihli salnamelerde bilgiler şu şekildedir; Labseki kazası muallimi Hüseyin Efendi, hademesi Bekir Efendi ve öğrenci sayısı 21'dir. Ezine kazası Rüşdiye mektebi muallimi Eyüp Efendi, hademesi Abdurrahim Efendi ve öğrenci sayısı 19'dur. Ovacık kazası Rüşdiye mektebi muallimi Hüsnü Efendi, hademesi Mehmet Mercan Efendi ve öğrenci sayısı 20'dir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1874, ss. 45-53). 1876 yılında salnamede kaydı olan Kala-i Sultaniye Rüşdiye mektebi'nin muallim-i evveli Mehmet Efendi, muallim-i sanisi Ataullah Efendi, muallim-i salisi Yusuf Efendi, muallim-i rabiası Yakup Efendi, hademesi İsmail Efendi olup öğrenci sayısı 75'tir. Ayrıca aynı salnamede Biga sancağı mektep muallimi Abdullah Efendi, Babakale kazası mektep muallimi de Ali Efendi olarak geçmektedir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1876, ss. 75-78). Vilayet kapsamındaki mekteplerin organizasyonunu sağlamak, işleyişini düzenlemek, merkezle iletişimlerini kurmak gibi gayelerle Vilayet Maarif İdaresi kurulmuştur. Teşkil edilen Maarif İdaresi kısmında maarif müdürü Mehmet Hüseyin Bey, muhasebe müdürü Süleyman Efendi, Kâtip Nuri Efendi, sandık emini ve muhasebe muavini Hüsnü Efendi olarak yer almıştır. Maarif müdürlüğüne 1900 yılında Sami Bey tayin edilmiştir. Sami Bey Bursa, Bağdat gibi şehirlerde muallimlik yapmış daha sonra Hüdavendigâr vilayeti maarif müdürlüğünü ifa ettikten sonra 1900 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid maarif müdürlüğüne atanmıştır (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1900, s. 1234).

Vilayet dahilinde yer alan rüştiye mekteplerine dair vilayet ve maarif salnamelerinde önemli veriler yer almaktadır. Buna göre 1898 yılı vilayet dahilindeki rüştiye mektebine dair Müslüman ve Gayrimüslim öğrenci sayıları tablo 2'de; 1907 yılında Limni Rüştiye Mektebinde okutulan dersler ve senelik öğrenci sayıları tablo 3'te; İstanköy, Molova, İmroz ve Bozcaada kazalarında yer alan Müslüman ve Gayrimüslim öğrenci sayıları tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 2.

1898 yılında Vilayet Dahilinde Mevcut Müslüman ve Gayrimüslim Rüştiye Mektebi İstatistik Cetveli (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1898, ss. 284-285).

Sancaklar	Rodos		Sakız		Midilli		Limni	
Cinsiyet	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Müslüman	-	27	-	19	-	26	-	51
Hristiyan	-	326	140	848	160	1114	70	330
Yahudi	-	-	-	66	-	-	-	-

Tablo 3.

1907 Yılında Limni Rüştiye Mektebinde Okutulan Dersler ve Öğrenci sayıları (BOA, MF. İBT, 192: 109).

1. Sene	2. Sene	3. Sene
Kur'an- Kerim	Kur'an- Kerim	İsnan
Tecvid	Tecvid	Kur'an-u Kerim
İlmihal	İlmihal	Tecvid
Kıraat	İrade-i Beytir	İlmihal
İmla	Kıraat	Coğrafya
Hüsnü Hat	İmla	Arabi
Hesap	Türkçe	Ahlak
El Hüneri	El Hüneri	Kıraat
	Hesap	İmla
	Hüsnü Hat	Türkçe
		Hüsnü Hat
		El Hüneri
Öğrenci Sayısı: 8	Öğrenci Sayısı: 4	Öğrenci Sayısı: 3

Tablo 4.

İstanköy, Molova, İmroz ve Bozcaada Kazalarında Mevcut Öğrenci Sayıları

Kaza	İstanköy (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1903, s. 122).		Molova (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1899, ss. 1098-1101).		İmroz (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1886, s.190)		Bozcaada (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1903, s. 444).	
Cinsiyet	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
Müslüman	-	50	-	20	-	-	-	21
Hristiyan	54	196	92	1426	-	30	-	-

Rodos Rüşdiye Mektebi

Rodos, Günümüzde Yunanistan'ın dördüncü büyük adası olup Kanuni Dönemi'nde, 1552 tarihinde Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Kāmūsü'l-a'lâm'da son dönem Osmanlı Rodos'u; bir şehri ve 45 köyü bulunan, içerisinde kırk dört cami, dört derviş tekkesi, üç medrese, üç hamam, doksan üç kilise ve iki sinagogu olan, bunların yanında her dinî cemaatin ilk ve ortaokulunun bulunduğu bir yer olarak tanımlanır. Rodos, 17 Mayıs 1912'de İtalyan-Türk Savaşı esnasında İtalyan güçlerince diğer On iki Ada gibi işgal edilmiştir. 1948'de İngiliz idaresi döneminin ardından Paris Antlaşması'nda ada Yunanistan Devleti'ne bırakıldı. Rodos şehri Yunanistan'ın On iki Ada bölgesinin idarî başşehri olarak tasdik edildi. (Kiel, 2008, ss. 155-158). Tarihi süreçteki misyonu ile Osmanlı'nın Akdeniz'deki en önemli toprakları içinde yer alan Rodos, Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dahilinde önemli bir merkez olmuştur. Rodos, Osmanlı'dan ayrıldığı zamana kadar Osmanlı siyaseti içindeki jeopolitik önemini muhafaza etmiştir.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti dâhilinde yer alan Rodos sancağında incelenen dönemde Rüşdiye mektepleri açılmıştır. Bu süreç içerisinde ilk olarak 1859 yılında açılan Rodos Rüşdiye mektebinin muallimi Nuri Efendidir (Salname-i Devlet, 1858, s. 94). Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Salmelerinde 1870-1903 yıllarında Rodos sancağında bulunan Rüşdiye mektebi hakkında önemli kayıtlar tutulmuştur. Bu göre 1870-1871-1872 ve 1873 yıllarında Rodos'ta iki, Rodos'a bağlı İstanköy kazasında da bir olmak üzere sancakta üç Rüşdiye mektebi yer almaktadır. Rodos Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Nuri Efendi, muallim-i sanisi Yusuf Efendi olup hademe Hafız Süleyman Efendidir. Ayrıca Rodos sancağında Rüşdiye dengi bir okul olarak ilk defa bu

tarihte Medrese-i Süleymaniye oluşturulmuştur. Bu medresede dört muallim, bir muallim muavini ile beraber Kur'an, rika ve Rumca muallimleri de görev almıştır. Medresenin belirtilen tarihte 326 öğrencisi bulunmaktadır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1886, ss. 54-94). 1894'te Rodos sancağındaki Rüşdiyeye dair bir bilgi bulunmamasına karşın 1898'deki kayıtlarda sancak dâhilinde bir Müslüman ve dört Hristiyan Rüşdiye mektebinin olması bu sancakta Rüşdiyelerin bir müddet daha devam ettiğini göstermektedir. Bu mekteplerden Müslüman Rüşdiye mektebinde toplam 27 erkek, Hristiyan Rüşdiye mektebinde de toplam 326 öğrenci kayıtlıdır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1898, ss. 284-285).

1898 yılında Rodos sancağı dâhilinde Müslim mektepleri yanı sıra altı Gayrimüslim Rüşdiye mektebi de yer almaktadır. Bunlar: Kaşot kazasında bir mektepte toplam 19 kız 35 erkek öğrenci mevcuttur. Mektebin müdürü Nikola Pandolaydı; Kerpe kazasındaki iki mektepte toplam 45 kız 88 erkek öğrenci eğitim almakta ve mektep müdürleri Vasil Emanuel ve Nikola Nikoloyidi. İstanköy kazasındaki iki mektepte toplam 54 kız 196 erkek öğrenci eğitim görüp, mektep müdürleri ise Aleksî Zirbano ve Papa Gorilon'du. Yine sancak merkezindeki bir mektepte toplam 218 kız öğrenci mevcut olup mektebin müdürü Estilyoni Penatottu (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1898, ss. 997-999). 1899 yılında Rodos sancağına bağlı Kerpe kazasında iki Rüşdiye mektebi bulunmaktaydı ve mektepte toplam 38 kız, 79 erkek öğrenci mevcuttu (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1899, ss. 1098-1101). 1903'te ise beş Rüşdiye mektebi olup bunların ikisi Kerpe kazasında üçü de Kaşot kazasında yer almıştır. Kerpe kazası Rüşdiye mektebinde toplam 41 kız 83 erkek öğrenci kayıtlı iken Kaşot kazasındaki Feri Mektebi ve Aya Maria Rüşdiye mekteplerinde toplam 60 kız 198 erkek öğrenci eğitim görmekteydi (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1903, s. 448).

Rodos İnas Rüşdiye Mektebi

Rodos Sancağında bilinmeyen sebeplerden dolayı kapatılan inas Rüşdiye mektebi, yeniden inşa edilerek 2 Ekim 1902'de açılışı yapılmıştır (BOA, MF.MKT, 662:12). Zehra Hanım 28 Ağustos 1902 tarihinde Maarif Müdürlüğüne gönderdiği dilekçede Rüşdiye İnas Mektebine bir hat muallimesinin lüzumuna gerek olduğunu belirterek bu göreve kendisinin getirilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine Maarif müdürü mektebin nakış muallimliğine Müberra Hanımın, hat muallimliğine de Zehra Hanım'ın tayin edildiğini Maarif Nezaretine bildirmiştir (BOA, MF.MKT, 677:8). 1903 yılına gelindiğinde bu mektepte eğitim faaliyetinin başladığı görülmektedir. Zira 25 öğrencinin kayıt yaptığı bu yılda bir hademenin dışında mektebin muallim-i evveli olarak Müberra Hanım, muallim-i sanisi olarak da Zehra Hanım görev yapmaktaydı (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1903, s.444). Daha sonraki süreçte mektebin hat muallimesi Zehra Hanım bir süre sonra görevini bırakınca yerine Hafiye Hanım atanmış kısa bir süre sonra o da istifa edince Emine Hanım aynı ders için görevlendirilmiştir. Ancak Emine Hanım da bu görevi bırakmıştır. Bu mektepte bazı dönemlerde öğrenci azlığına bağlı olarak muallim tasarrufuna gidilmiş, mektep idaresi muallime-i saniye ve salise için ayrı ayrı maaşın ödenmesine gerek olmadığını belirterek 1905 senesinde bu dersin bir muallime ile idare edilmesi istemiştir (BOA, MF.MKT, 856:24). Emine Hanım yerine gazete ilan verilmiştir. İlana Ayşe Yaşar Hanım ve Necmiye Hanım başvuru yapmışlardır. Maarif idaresi bunları sınava tutarak sınav sonucunu Maarif Nezaretine gönderdi. Nezarette 1908 senesinde mektebe muallime-i saniye olarak Ayşe Yaşar Hanımı 200 kuruş maaşla, muallime-i solarak da Necmiye Hanım'ı 150 kuruş maaşla görevlendirdi (BOA, MF. İBT, 223:100). Bazı dönemlerde bu mekteplerde görevli muallimler başka bölgelere tayinlerini istemiştir. Fakat mekteplerde kadro açığının olmaması ve tayinlerde daha çok kadro dışında kalan muallimlerin tercih edilmesi sebebiyle bu tür tayin talepleri de reddedilebilmiştir. Nitekim Rodos Rüşdiye Mektebi muallime-i ulası Makbule Hanımın 4 Ağustos 1909 tarihinde Dersaadet Rüşdiye mekteplerinden birine tayin talebinde bulunmuştu. Ancak iki gün sonra Rüşdiye İdaresi İstanbul'da münhal kadro olmaması ve tayinlerde daha çok kadro dışında kalan muallimlerin tercih edilmesi sebebiyle Makbule Hanım'ın tayin talebini reddetmiştir (BOA, MF. İBT, 238:91).

Rodos İnas Rüşdiye Mektebi zamanla eskimiş ve talebeler kötü fiziksel ve sıhhi olmayan koşullarda eğitim almak mecburiyetinde kalmışlardır. Bunun üzerine Cezayir-i Bahri Sefiri Valisi Maarif Nezaretine başvurarak, eğitim için uygun olan başka bir binanın 13 bin kuruş ile satın almayı teklif etmiştir. Maarif Nezareti valinin talebini yerinde bularak yeni okul binasının satın alınması için Meclis idareye yetkiyi vermiştir (BOA, MF.MKT., 773:34). 1905 senesinde bu mektebin daha uygun bir binaya aktarılması için talep edilen masrafin vilayetin maarif gelirlerinden karşılanması uygun görülmüştür (BOA, MF.MKT, 906:6). Ancak 1906 yılına gelindiğinde yeni binayı halen taşınmadığı tespit edilmiştir. Nitekim Cezayir-i Bahri Sefid vali vekili Şükrü Bey 22 Ocak 1906'da Maarif Nezaretine gönderdiği yazıda mektebin biran evvel taşınmasını talep etmiştir (BOA, MF.MKT, 912:48). Bir süre sonra mektep yeni yerine taşınmış ve zamanla tadilatı da yapılmıştır (BOA, MF. İBT, 461:67). Bunun dışında ihtiyaç dahilinde bu mekteplere farklı ders muallimleri de tayin edilmiştir. Buna göre Rodos inas Rüşdiye mektebinde talebelere mevcut derslerinin dışında her gün bir saat terzilik dersi verecek dikiş muallimesinin istihdamı uygun görülmüştür (BOA, MF. İBT, 469:64).

İstanköy Rüşdiye Mektebi

Rodos sancağına bağlı İstanköy kazası dahilinde bir Rüşdiye mektebi açılması için ilk olarak 1868 yılında harekete geçilmiştir. Sancak dahilindeki çocukların ilim tahsil etmek ve marifetlerini ilerletmek üzere bölgenin hem bir sıbyan hem de bir Rüşdiye mektebine ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulmuştur (BOA, A.MKT.MHM, 408:31). Yerel idarecilerin talebi üzerine bir yıl sonra İstanköy kazasında Rüşdiye mektebi açılmış ve mektebin muallim-i evveline Mehmet Eyüp Efendi Tayin edilmiştir (Salname-i Devlet, 1869, ss. 115-117). 18 öğrencinin eğitim gördüğü 1871 yılında muallim-i evveli olarak Ali Efendi görev yapmaktaydı (Salname-i Devlet, 1871, ss. 141-145). Mektebe 1872 yılında Zeynel Abidin Efendi muallim-i sani olarak tayin olmuştur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1872, s. 76). Mektepte 1874 yılında yine muallim-i sani kadrosunda Abidin Efendi bulunurken, hademe Mustafa Efendi olup, mektebin 20 öğrencisi bulunmaktadır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1874, s. 74). Ayrıca mektebe 1874 yılında sülüs ve rika muallimi olarak 80 kuruş maaşla Veliyüddin Efendi atanmıştır (BOA, MF. İBT., 4:108). 1885 yılında sancak dahilindeki Rüşdiye mektebinde bazı değişiklikler olmuştur. Buna göre muallim-i evvel kadrosuna Hafız Ahmet Efendi, muallim-i sani kadrosuna Osman Efendi tayin edilmiş olup, mektebin 50 öğrencisi bulunmaktadır. Ayrıca Rüşdiye mektebi dahilinde yer alan bir sıbyan mektebi ve 111 öğrencisi, bir Hristiyan mektebi ve 50 öğrencisi, bir Hristiyan sıbyan mektebi ve 155 öğrencisi bulunmaktadır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1885, s. 112). Cezayir-i Bahri Sefid valisi 22 Mayıs 1886 tarihinde yeniden inşa edilecek mektebin adının padişahın ismine atfen Hamidiye Rüşdiye Mektebi olarak değiştirilmesini talep etmiştir. 8 haziranda mektebin adının Hamidiye Rüşdiye Mektebi olması padişah tarafından kabul edilmiştir (BOA, İ.DH., 993:78466).

İstanköy Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Aziz Efendi işini gereği gibi yapmadığı ve çocukların ahlakına bozucu davranışlarda bulunduğu gerekçesiyle görevinden azledilmiştir (BOA, MF.MKT., Lef 6, 352:60). Aziz efendinin yerine vekaleten Salih Efendi tayin edildiyse de 2 Ekim 1897'de Osman Vasif Efendi mektep muallimliğine asaleten atanmıştır (BOA, MF.MKT., Lef 3, 352:60). 1899'da muallim-i evvel Osman Vasif Efendi görevine devam ederken, Tahir Efendi hüsnü hat dersini vermekteydi. Bu yılda mektepte 30 öğrenci eğitim almaktaydı (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1899, s. 992). 1899 senesine ait arşiv kaydından mektebin birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarında okutulan dersler, kayıtlı öğrenciler ve dönem sonu sınav notlarına dair bilgiler mevcuttur. Mektepte okutulan dersler tablo 5'te gösterilmiştir. Mektepte birinci sınıfta 16, ikinci sınıfta 9 ve üçüncü sınıfta 6 öğrenci kayıtlıydı (BOA, MF. İBT, 104:18). 1901'de mektebin muallim-i evvel kadrosu münhaldir (Boş) ve muallim-i sani kadrosunda Ali Kemal Efendi, hat muallimi Şerif Efendidir. Mektebin öğrenci sayısı 36'ya yükselmiştir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1901, s. 122). Son olarak mektepte 1903 yılındaki değişiklikte muallim-i evvel Ali Fehim Efendi, muallim-i sani Kemal Efendi hat muallimi Tahir Efendi ve hademe Hüseyin Ağa olarak görülmektedir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1903, s. 122).

1908'de mektebin tamirat işlerinde kullanılmak üzere sarf edilen 1900 kuruş için, Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta vakıf gelirlerinden eğitim için ayrılan meblağın yetersizliğinden dolayı harcanamadığını ve bahsi geçen meblağın mevcut sene içindeki bütçesinin taşra kısmında yazılı olan inşaat gelirlerinden karşılanmasının, bahsi geçen meblağın uygun bir şekilde harcanmasını ve bu harcamanın inşaat giderleri kısmına yazılması kararı alınmıştır (BOA, MF. MKT, 1066:42). 20 Ağustos 1908 yılında ise Maarif Nezaretinden gönderilen talep yazısında daha önce mektebin tamiraty için istenilen 475 kuruşun gönderilmesine karar verilmişse de daha sonra mektebin tavanının çökmesi ve diğer kısmının da kullanılmaz hale gelmesinden dolayı yeniden tamiratının mecbur olduğu belirtilmiş, mektep öğrencilerinin geçici olarak cami-i şerife nakledildiği ifade edilmiştir. Bu yeni tamirat için daha önce gönderilmesi kararlaştırılan 475 kuruşa ek olarak 6125 kuruşun daha ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Cezayir-i bahri Sefid Vilayeti tarafından gönderilen keşifnamede gereğinin yapılması için iletilen talebe karşın, bu meblağın o seneki maarif bütçesi taşra kısmında kayıtlı olan inşaat bütçelerinden karşılanması için izin istenmiştir (BOA), ŞD., 223:51).

Osmanlı devleti emekli olan veya görevindeyken vefat eden muallimlerin ailelerine maaş bağlayarak memurunun tekaüd (Emeklilik) sürecini de takip etmiştir. Zira İstanköy Rüşdiye Mektebi muallimlerinden Zeynel Abidin Efendi'nin 1 Mayıs 1883'te vefat etmesinin ardından refikası Düriye Hanım ve kerimeleri Cemile ve Hayriye Hanım tekaüd sandığına başvurarak emekli maaşı bağlanmalarını talep etmişlerdir. Mez-kûr hanımların talebi Şuray-ı Devlet tarafından kabul edilerek her birine aylık otuzar kuruşluk maaş bağlanmıştır (BOA), ŞD., 868:44).

Osmanlı hükümeti Rüşdiye mekteplerinde hocaların öğrenci sayısına göre artırılmasını, öğrencisi altmışın altına düşen mekteplerin lağvedilip mahalli iptidailerle birleştirilmesine dair 20 Nisan 1910'da karar aldı. Bunun üzerine Cezayir-i Bahri Sefid maarif müdürü İstanköy'de 34, Limni'de 35, Molova'da 24, Bozcada'da 19 ve Sakız'da 15 öğrencinin olduğuna dikkat çekerek böyle bir durumunda Müslüman öğrencilerin Gayrimüslim Rüşdiye mekteplerine rağbet edeceğini ileri sürerek bu uygulamadan vazgeçilmesini maarif nezaretinden talep etti (BOA, MF. İBT., 395:71).

Mektebinin, İstanköy'ün işgali sonrasında bir müddet daha aktif olduğu görülmektedir. İşgal sonrasında teşkil edilen maarif komisyonuna dair bilgiler bu durumu örneklendirmiştir. Buna göre 26 Mayıs 1913 tarihli İstanköy Mekteb-i Rüşdiye Muavinliğinden Vilayet Maarif Müdürlüğüne gönderilen yazıda adı geçen komisyon başkanlığına getirilen belde müftüsü

Ömer Lütfi Efendi hakkında yapılan şikayetler vardır. Bu şikayetlerde Ömer Lütfi Efendi'nin komisyonun mevcut azaları ile arasının açılması nedeniyle usule aykırı davranarak maarif meclisinin malumatı dışında yeni azalar tayin etmiştir. Mevcut komisyon azaları, Ömer Bey'in tayin ettiği azaların kötü davranışlar içinde olduğunu ileri sürerek aralarında bir düşmanlık oluşmuştur. İki tarafın bu düşmanlığına halkın da tarafgirlik etmesi ile kaza dahilindeki eğitim hizmetleri zarar görmüştür. Bu usulsüz uygulamaları kendilerine gaye edinen komisyon azaları ve bilhassa Ömer Bey'e karşı isyan eden Hristiyan ve Müslüman ahali, bu komisyonun eğitim gelirlerini iyi bir şekilde kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte inas muallimelerine yapılan kötü davranışlara karşı muallimelerin istifasının halk nazarında isyana sebep olacağı gerekçesiyle kabul etmeyen Ömer Bey, mektebin bir an önce imtihanlara başlamasını isteyerek meseleyi kapatmak istemiştir. Bu tutumun kız kız çocuklarının geleceklerine vurulan bir darbe olduğu ayrıca şikâyetin hangi hal üzere kaleme alındığını göstermektedir. Maarif nezareti ve müdüriyeti tarafından bölgeye gönderilen emirleri dahi, İstanköy'ün işgal altında olmasını ileri sürerek uygulamayan Ömer Bey hakkında şimdilik bu malumatlar bildirilmiştir (BOA, MF. İBT, 430:3). 1913 yılında ise Maarif müdür vekili Mehmet Kadri Bey'in nezarete gönderdiği yazıda, İstanköy'ün işgali sonrası kurulan maarif komisyonun uygun olmayan durum ve davranışlarına ilişkin adı geçen mektebin muallim-i evveli olup, nezaret tarafından mezkûr komisyonun talebi ile görevinden azledilen Mustafa Rüştü Efendi 26 Mayıs 1913 tarihli nezarete bildirdiği yazısında komisyon hakkında birtakım bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre inas muallimelerine kötü davranışların sergilendiği, satışı yapılan bazı bağ ve dükkânların adı geçen komisyon başkanlığınca küçük düşürüldüğü arz edilmiştir (BOA, MF. İBT, 431:61).

Tablo 5.

İstanköy Rüşdiye Mektebi Talebelerinin 1899 Senesine Ait 1., 2. ve 3. Sınıflarda Gördükleri Dersler (BOA, MF. İBT, 104: 18)

1. Sene	2. Sene	3. Sene
Kuran-ı kerim ve Tecvid, İlm-i Diniyye Arabiyyül lisaniye Sarf-i Osmani Hesap Coğrafya Kıraat İlm-i Eşya Vezyifül Etfal İmla Hüsnü hat Ahlak	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid Nimet-i İslam Arab-i Maksut Rehber-i Farisi Sarf-ı Osmani Coğrafya Hesap Tarih-i İslam İlm-i Eşya Kıraat ve İmla Hüsnü hat Ahlak	Kur'an-ı Kerim maa Tecvid Ulum-i Diniyye Arabiyyül lisaniye Gülistan Nahvi Osmani Hesap Coğrafya-yı Osmani Hendese Tarihi Osmani Hıfzıssihha İlm-i Eşya Kıraat ve İmla Hüsnü hat Ahlak

Sakız Rüşdiye Mektebi

Sakız Adası Ege Denizi'nin 5. büyük adası olarak kadim bir geçmişe sahiptir. 7. yüzyılda İslam egemenliğine giren ada 11. yüzyılda Çaka Bey'in akınları ile 1072'de Türk-İslam hâkimiyetine girdi. Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 1566 yılında bölgeyi fethetti. 19. yüzyılda meydana gelen azınlık isyanlarından, özellikle 1821'deki Rum isyanlarından etkilendi. Osmanlı arşiv kaynaklarında 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bilgilerine rastlanılan Sakız Adası, Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan'a bırakıldı. (Örenç, 2009, ss. 6-9).

Sancağa bağlı ilk Rüşdiye mektebi 1868 senesinde açılmış olup, mektebin ilk muallimi Ahmet Efendi'dir (Salname-i Devlet, 1864, ss. 128-129). 1874 yılında mektepte Hüseyin Rüştü Efendi muallim-i evvel, Ethem Efendi muallim-i sani ve Ahmet Efendi de hademe olarak görev yapmaktaydı. Ve mektebin 35 öğrencisi bulunmaktaydı (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1874, s. 74). Mektebin 1883 yılında muallim-i evveli Hüseyin Rüştü Efendi, muallim-i sanisi İsmet Efendi, yazı muallimi Reşad Efendi'dir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1884, s. 54). Ayrıca mektepte rumi dersi açılarak, dersin muallimliğine Aleksandır İzmiridi tayin edilmişti. Ve mektebin öğrenci sayısı 36'ya yükselmiştir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1885, s. 49). 1893 yılında kayıtlarda mektebin rumi muallimi olarak Platon Efendi, hademe olarak da Hasan Ağa geçmektedir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1893, s. 160). 1898 yılı kayıtlarında mektebin muallim-i evveli olarak Hüseyin Rüştü Efendi, muallim-i sani olarak İsmail İsmet Efendi, hüsnü hat muallimi olarak Reşad Bey ve rumi muallimi olarak da Matoli Yalci Efendi görülmektedir. Bu tarihte mektebin öğrenci mevcudu 21'dir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1898, s. 992). Sancak dâhilinde 1898 yılında bir Müslüman, 11 Hristiyan ve bir Yahudi Rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Bunlardan Müslüman

Rüşdiye mektebinde toplam 19 erkek öğrenci, Hristiyan Rüşdiye mekteplerinde toplam 140 kız, 848 erkek öğrenci, Yahudi Rüşdiye mektebinde ise toplam 66 erkek öğrenci mevcuttur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1898, ss. 136-285). 1899'da sancaktaki Gayrimüslim Rüşdiye mekteplerinde artış meydana gelerek bu sayı 15 oldu. Mekteplerdeki öğrenci mevcudu toplam 380 kız, 1115 erkek öğrenciye yükseldi (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1899, ss. 997-999). 1900 yılında mektep ve öğrenci sayılarında değişiklikler meydana geldi. Buna göre toplam Gayrimüslim mektep sayısı 14'e düşmüş, mekteplerdeki toplam kız öğrenci sayısı 373, erkek öğrenci sayısı ise 1054'e düşmüştür (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1900, ss. 1098-1101). Sakız Rüşdiye Mektebinde 1901 yılında muallim-i sani Mehmet Efendi'dir. Okulun öğrenci mevcudu da 37'ye yükseldi (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1901, s. 515). 1902 yılında emekli olan muallim-i evvel Hüseyin Rüştü Efendi yerine, vilayet maarif müdürünün talebi ile İstanköy Rüşdiye Mektebi muallim-i evveli Ali Fehim Efendi'nin mektebe nakli istenmiş, talep üzerine Ali Fehim Efendi mektebin muallim-i evveli kadrosuna atandı (BOA, MF. İBT., 127: 43). 1903 yılında mektep kadrolarında bazı değişiklikler oldu. Buna göre muallim-i sani Mustafa Efendi, Rumca ve Fransızca muallimi Avram Efendi'dir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1903, s. 142).

Sakız sancağında 1888 yılında inas Rüşdiye mektebi açılması için bir talebin olduğu, Cezayir-i Bahr-i Sefid valisi tarafından maarif nezaretine gönderilen bir yazıdan anlaşılmaktadır. Buna göre Sakızda bir inas mektebi açılmış olsa da derslerin ibtidai derecesinde olmasının buradaki öğrenciler için uygun olmadığı ve burada okuyan kız öğrenciler için ayrıca lazım olan nakış ve el işlerinde de geliştirilmeleri için bir inas Rüşdiye mektebinin lüzumu belirtildi. Ayrıca mektep için Darülmuallimattan bir muallimenin gönderilmesi ve maaşının maarif nezaretince tahsis edilmesi ifade edildi (BOA, MF. İBT., 21: 97). 1899 yılında mektebin muallimesinin Halide Hanım olduğu maarif nezaretine gönderdiği bir arzuhalde anlaşılmaktadır. Bu arzuhalde Halide Hanım 400 kuruş olan maaşının 600 kuruşa çıkarılmasını talep etmiştir (BOA, MF. MKT., 114: 46). 1903'te Mektebin muallime-i evvelisi Fatma Zahide Hanım, muallim-i sanisi Hidayet Hanımdır. Ayrıca mektepte bir hademe görev yapmakta ve 30 öğrenci eğitim almaktaydı (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1903, s. 444). Sancak dâhilinde yer alan Gayrimüslimlere ait mektep ve talebe sayısında da bazı değişiklikler oldu. Zira 1903 yılında mektep sayısı 12'ye, mekteplerdeki toplam kız öğrenci sayısı 355, erkek öğrenci sayısı 879'a kadar düştü (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1903, s. 448).

Midilli Rüşdiye Mektebi

Midilli, Ege denizinin kuzeydoğusunda Anadolu kıyılarına yakın bir mevkide olup, Yunanistan'ın üçüncü büyük adasıdır. Adayı 1462'de Mahmut Paşa komutasındaki Osmanlı donanması şiddetli çarpışmalar neticesinde fethetti. Bölge 19. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı idaresi altında varlığına devam etmiş olsa da bu dönemde Osmanlı'yı etkisi altına alan milliyetçi ayaklanmalardan etkilendi ve nihayetinde bölge halkı 1821 Yunan isyanına katıldı. Balkan Savaşları neticesinde yapılan Londra Konferansı'nda da Midilli Yunan hâkimiyetine girdi (Kiel, 2020, ss. 11-14).

Midilli'de artan nüfus nedeniyle eğitim hizmetleri yerel hükümetin uhdesine bırakılmıştı. Klasik dönemde bölgedeki Rumların eğitimi millet sistemi gereği cemaatlerin sorumluluğunda olduğundan Osmanlı Devleti daha ziyade Müslüman ahalinin eğitimiyle meşgul olmuştur. Tanzimat devri ile modern eğitim kurumları ülke genelinde olduğu gibi bu bölgede de yaygınlaştı. Klasik eğitim kurumlarının zamanın eğitim ihtiyaçlarını karşılamaması, bölgede millet ayrımı yapılmaksızın modern eğitim müesseselerinin açılmasına ortam hazırladı (Ünver, 2012, s. 300). 1853 senesinde Maarif-i Umumiye Nezaretinin aldığı karar ile Midilli'nin de içinde olduğu birçok bölgede Rüşdiye mektebi açılmasına karar verilmiş, ancak devletin içinde bulunduğu ekonomik koşullar bu mekteplerin açılışını uzun bir zamana yaymıştır (Somel, 2002, s. 68). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde nüfusun beş yüz ve üstü yerlerde bir Rüşdiye mektebi açılması, eğitim süresinin dört yıl olması ve Rüşdiyelerden mezun olanların bir sınav neticesinde idadilere kabul edilmesi gibi yeni kararlar yer aldı (Yolalıcı, 1999, s. 68). Nitekim biri Midilli sancağı merkezinde ve diğeri merkeze bağlı Molova kazasında olmak üzere sancakta iki Rüşdiye mektebi teşkil edildi.

Midilli sancağında Rüşdiye mektebi ihtiyacına yönelik ilk girişim, 1853 yılında oldu ve bölgede mektep inşasına uygun bir yer tahsisi için araştırma yapıldı. Yapılan inceleme sonucunda Midilli kazasında, müteveffa Bali Efendi Zade Hasan Bey'in yaptırdığı, harap halde bulunan ve yeniden güçlendirilmeye uygun olan bir camii şerifin hemen bitişiğinde bulunan sekiz on kadar oda ile yine harap halde bulunan bir medresenin hemen bitişiğinde yer alan bir odanın tamir edilmesi halinde, Rüşdiye mektebinin teşkili için uygun olacağı kararlaştırıldı. Ancak yapılmak istenen mektebin otuz bin kuruş bir masraf ile inşa edilebileceği, mektebin yapılacağı arazinin halveti dergahına ait olması hasebiyle, bunun için de Şeyh Hacı Hüseyin Efendi'den bir izin alınması mecburiyeti ortaya çıktı. Bunun üzerine Rüşdiye mektebi için uygun bir hanenin kaç kuruş masraf ile yapılacağı veya bir arsanın alınarak bir oda ve üç dört sınıf teşkil etmek için ne kadar masraf ile yapılabileceği tartışıldı (BOA, A.MKT.MHM., Lef 3, 756: 95). Nitekim Maarif Meclisi Umumisi, Midilli Kaymakamı İsmail Paşa tarafından yapılan müracaata verdiği cevapta Rüşdiye yapılması planlanan yerin halveti dergahına ait olmasından dolayı buraya bir mektep açılmayacağını belirtti, başka bir yer bakılması ve planlanan mektebin ne kadar masrafı olacağını nezarete bildirilmesi istendi (BOA, A.MKT.MHM., Lef 1, 756: 95). Mektep açılması için yapılan girişimler birkaç yıl sürdü. Mektebin açılması için çalışmalar

yapılırken diğer taraftan mektepte görev alacak muallimler de talep edildi. Zira 1861’de Midilli ceziresinde açılması karara bağlandı ve Midilli kaymakamı mektep için Dersaadet’ten muallim tayini istedi (BOA, A.MKT.MHM., 235: 35). 1864 yılında Maarif Nezaretine gönderilen yazıda Midilli’de inşa olunan Rüşdiye mektebi için Dersaadet’ten bir muallim-i evvelinin tayini ve muallim-i saniliğe de Abdurrahim Efendinin atanmasının talep edildi. Buna talebe ek olarak Midilli kazasında, sıbyan mekteplerindeki talebelerin çokluğuna bağlı olarak mevcut Rüşdiye mektebinin eğitim için yetersiz olduğu da belirtilerek Midilli sancağında yapılan mektebe Molova ve Kalonya’dan gönderilen sıbyan öğrencilerinin kabul edileceği vurgulandı. Bu iki kazadan başka Midilli’deki iki sıbyan mektebinde 73 ve buraya bağlı Balçık karyesinde 9, İskopli karyesinde 37, Mesagra karyesinde 24, Göle karyesinde 30, İboz karyesinde 25, Sarılıca karyesinde 15, Kumi karyesinde 10 kişi olmak üzere toplam 223 erkek çocuğun daha sıbyana devam etmekte olduğunu ve bunların medeniyette ilerlemeleri için yeni Rüşdiye mektebine ihtiyaç olduğu ifade edildi (BOA, İ.MVL., Lef 1, 511: 23076). Mahalli yönetimin bu talebi Meclis-i Vala’da görüşülerek 13 Haziran 1864 tarihinde karara bağlandı. Meclis-i Vala, bahsi geçen yerlerdeki sıbyan öğrenci sayısının hayli fazla olması ve talebe binaen burada ayrıca bir Rüşdiye mektebi açılması gerekliliğini uygun gördü. Ayrıca mezkûr meclis, maarifi umumi tahsisatından olmak üzere aylık 750 kuruş maaşla bir muallimi evvelin tayin edilmesini, Abdurrahim Efendinin 400 kuruş maaşla muallimi saniliğe tayinini, güvenilir bir kimsenin de 100 kuruş maaşla hademeliğe istihdamının gerekliliği gibi talepleri de yerinde buldu. Böylece toplamda iki bin kuruş masrafla bu mektebin açılması mümkün oldu (BOA, İ.MVL., Lef 3, 511: 23076). Buna göre bahsi geçen konu için talep edilen meblağın karşılanması maliye nezaretine bildirildi ve nezaretçe uygun görülmesi halinde hareket edileceği belirtildi. Maliye nezareti de talebi uygun görerek adı geçen mazbatayı sadaret makamının onayına sundu (BOA, İ.MVL., Lef 7, 511: 23076). 1865’te Midilli Rüşdiyesine dair bilgiler devam etmekte olup, mektebin muallimi Ahmet Rasih Efendidir (Salname-i Devlet, 1865, s. 117).

1867’de Midilli Rüşdiye mektebinin yeniden inşa ve tamiri gündeme geldi. Bu defa Midilli’de meydana gelen deprem neticesinde mektebin yıkılıp harap olmasıyla buradaki öğrenciler çadır içinde zor koşullarda eğitim görmek zorunda kaldılar. Mektebin tamir ve yeniden inşası için 13.470 kuruşa ihtiyaç olduğu Midilli idare meclisi tarafından valiliğe bildirildi (BOA, İ.MVL., Lef 1, 578: 25964). Vilayet valisi de söz konusu durumu Maarif Nezareti ile paylaşarak deprem dolayısıyla öğrencilerin müşkül durumda olduğundan bahisle talep edilen meblağla mektebin yeniden inşa edilebileceği ve talebelerin mağduriyetinin giderileceğini belirtmiştir (BOA, İ.MVL., Lef 3, 578: 25964). Valiliğin talebi padişahın onayına sunulmak üzere sadaret makamına bildirildi ve böylelikle öğrencilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için mektebin tamir ve inşası için gerekli masrafların karşılanmasına izin verildi (BOA, İ.MVL., Lef 5, 578: 25964). Nitekim padişahın onay yazısı Maarif Nezareti ve gereğinin yapılması için Maliye Nezaretine havale edildi (BOA, İ.MVL., Lef 7, 578:25964). Sonuç itibari ile meydana gelen deprem neticesinde oluşan hasarın tanzimi için 13.470 kuruşun tahsisi onaylanarak Cezayir Bahr-i Sefid Valiliğine gönderildi (BOA, İ.MVL., Lef 9, 578: 25964).

1874 yılında mektebin muallim-i evveli Osman Efendi, muallim-i sanisi Mustafa Efendi, hademesi Ali Ağadır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1874, s. 66). 1875 yılında mektepte muallim-i evvel Rıza Efendi, muallim-i sani Mehmet Efendi ve hademe Mustafa Efendi görev yapmakta olup, mektepte 51 öğrenci mevcuttur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1875, s. 71). 1884 yılında mektebin muallim-i evveli Osman Efendi, muallim-i sanisi Hamid Efendi ve hademesi Mustafa Ağadır. Mektepte 45 öğrenci kayıtlıdır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1884, s. 107). 1885 yılında bu bilgilere ek olarak rika muallimi kadrosuna Halim Bey yer almış, öğrenci sayısı 40’a düştü (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1885, s. 157). 1886 yılında mektebe ait muallim ve öğrenci bilgilerinin aynı olmasına rağmen 1887 senesinden itibaren kayıtlarda Midillide Rüşdiye mektebine dair bilgiler yer almamaktadır. Bu tarihten itibaren Midilliyeye ait kayıtlarda bir idadi, bir zükur ve bir de inas ibtidai mektepleri bilgisi mevcuttur. Zira 1897 tarihli belgeden Midillideki Rüşdiye mektebinin kapalı ve binanın boş olduğu ve bu binanın iptidaiye çevrilmesine müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Buna göre Midilli mutasarrıfı tarafından 27 Ocak 1897 tarihinde Maarif Nezaretine gönderilen yazıda daha önce ahali tarafından inşa edilmiş olan Rüşdiye mektebinin boş olmasına dikkatle bu binanın ihtiyaç duyulan tamirat masraflarının maarif komisyonun varidatından karşılanması ile iptidai mektebine dönüştürülmesi talep edildi (BOA, MF.MKT., Lef 1, 350: 49). Bu talebe karşılık Midilli mutasarrıflığına gönderilen telgrafta erkek çocuklar için talep edilen iptidai mektebinin, maarif komisyonunca masraflarının karşılanmasına ve mezkûr mektebin açılmasına karar verildiği bildirildi (BOA, MF.MKT., Lef 4, 350: 49).

Molova Rüşdiye Mektebi

Molova, eski dönemlerden itibaren Midilli Adası’nın önemli bir kalesi olarak görülmüş olup, Osmanlı hâkimiyeti sırasında da bu sancağa bağlı bir kazadır (Kiel, 2020, s. 12). Molova kazasında bir Rüşdiye mektebi açıldığı 1869 yılına ait arşiv kaydından anlaşılmaktadır. Zira vilayet merkezinde toplanmış umumi meclisin görüşleri doğrultusunda vali tarafından Şurayı Devlete havale olunan mazbatada mektep için gerekli olan muallim ve sairenin temin edilmesi talep edilmiştir (BOA, ŞD., 2339: 52). 1870’te bu mektebin muallim-i evveli Osman Efendi olup, öğrenci sayısı 30’dur (Salname-i Devlet, 1870, ss. 124-127). 1878 yılında mektebin muallim-i sanisi Mustafa Efendi, hademesi Ali Ağadır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1873, s. 66).

1884 yılında muallim-i evvel Osman Efendi, muallim-i sani Hafız Efendi, hademe Hasan Ağadır. Mektebin öğrenci mevcudu 40'tır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1884, s. 116). 1885'te muallim-i sani Mustafa Efendi olup hademe İsmail Ağadır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1885, s. 129). 1898 yılında sancak dahilinde bu mektebinin yanı sıra 11 Hristiyan Rüşdiye mektebi daha bulunmaktadır. Müslüman Rüşdiye mektebinde toplam 26 erkek öğrenci mevcut olup, bahsedilen 11 Hristiyan Rüşdiye mektebinde ise toplam 160 kız, 1114 erkek öğrenci mevcuttur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1898, ss. 284-285). 1900 yılında Molova Rüşdiye Mektebinde muallim-i evvel Hafız Mustafa Efendi olup muallim-i sani kadrosu boşta. Fransızca ve Resm-i Fahri muallimi Mehmet Sezai Efendi, hüsnü hat muallimi olarak Ali Kemal Efendi görev yapmaktadır. Ayrıca mektepte bir hademe ve 25 öğrenci mevcuttur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1900, s. 168). 1903 yılında mektebin muallim-i sanisi İlyas Remzi Efendi oldu. Mektepte öğrenci sayısı 20'ye düştü. Ayrıca Molova, Pilemar ve Yunda kazalarındaki Gayrimüslimlere ait mekteplere yenilerinin de eklenmesi ile bu sayı 14'e çıktı. Bu mekteplerdeki öğrenci sayısı ise toplam 176 kız ve 1760 erkek oldu (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1903, ss. 997-999).

Limni Rüşdiye Mektebi

Ege Denizi'nin kuzey kesiminde yer alan ve günümüzde Limnos adı ile anılan bölge, Türk kaynaklarında İlimli, Limnoz, Orta Çağ İtalyan kaynaklarında ise Stalimene olarak geçmektedir. Eski bir yerleşim yeri olarak Limni, Ege adalarının fethi sürecinde 1456'da Osmanlı hakimiyetine girmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinin bir sancağı haline gelen Limni, Bozcaada ve İmroz kazalarıyla birlikte teşkil edildi. Bölgede Osmanlı hâkimiyeti uzun bir süre devam ettikten sonra Limni 1912'de Yunanlılar tarafından işgal edildi. (Emecen, 2003, ss. 190-192). Limni sancağında Tanzimat öncesinde Gayrimüslimler kendi cemaatleri içinde bir eğitim yapılanması teşkil ederken Müslüman ahali genellikle bunun için merkez veya büyük şehirlere öğrenci gönderme yolunu tercih etmişlerdir. Ancak Tanzimatla birlikte yapılan çalışmalar neticesinde Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti dâhilinde de modern eğitim çalışmaları yer aldı. Bu kapsamda Limni sancağı dâhilinde sıbyan, Rüşdiye ve idadi derecesinde mektepler açılmıştır (Sannav, 2004, ss. 80-91).

Limni idare meclisine ait bir yazıdan, Limni sancağında bir Rüşdiye mektebi açılması için ilk girişimin 1861 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre İdare Meclisi, Limni'de kullanılmayan bir mektep binasının bulunduğunu ancak bu binanın tek odalı olması nedeniyle ahali için yeterli olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Yeni Camii Mahallesinde bulunan ve Ahmet Efendi vakfına ait olan bir mektebin uzun zamandır kullanılmadığından harap halde kaldığı belirtilmiştir. Bu nedenle bölgede inşa edilmesi düşünülen mektep için görevlendirilen Vehbi Efendi, meclis heyeti ve mimarlar ile yaptığı keşif sonrasında mektebin bir oda, bir dersane ve iki heladan ibaret olarak 10 bin kuruş masraf ile yapılabileceğini belirtti (BOA, İ.MVL., Lef 1, 449: 20012). Konu ile ilgili rapor hazırlayan Vehbi Efendi, mektep yetersizliğinden bahsederek; hâlihazırda mevcut mektepte en fazla 10 çocuğun eğitim görebildiği ve bu şekilde devam ederse Müslüman çocukların bütün bütün cahil kalacağını ifade etti. Ayrıca adı geçen vakıf sahibinin mahdumu Abdülkerim Bey'in kendi rızası ile 180 dönüm araziye bağışlaması ve bazı malzemeleri bedelsiz vermesiyle maliyetin 7500 kuruşa düşeceği ve bu şekilde mektebin vücuda gelebileceğini belirtti (BOA, İ.MVL., Lef 7, 449: 20012). Yapılan yazışmalar ve hazırlıklar neticesinde 23 Mayıs 1861 tarihinde padişahın onayı ile mektebin açılması kararlaştırıldı (BOA, İ.MVL., Lef 13, 449: 20012). 1862 yılında bu mektebin muallimi Mehmed Efendidir (Salname-i Devlet, 1862, ss. 116-117).

Mektepte okuyan öğrencilerin mezuniyetleri sonrasında devam edecekleri eğitim kademeleri yine merkezi hükümetin belirlediği usullere göre uygulanmıştır. Buna göre mektepte öğrenim gören talebelerin mezun olduktan sonra Dersaadet'te ve taşradaki idadilere ne şekilde ve kaç yaşında kayıt yaptırabilecekleri belirtilmiştir. 1874 yılında Limni kaymakamlığına gönderilen tahrirattan bu tür çalışmaların mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim mezun olan öğrencilerden, Maarif Nezareti gözetiminde askeri idadiler, Mekteb-i Sultani ve Darülmuallimin gibi okullara devam etmek isteyenlerin Dersaadet ve taşrada ikamet edebilecekleri mahallerin olduğu belirtilmiştir. Bu öğrencilerin gerekli masrafı karşılayabildikleri takdirde eğitim senesi başlangıcı olan ağustos ayında Dersaadet'te olmaları gerektiği ve senelik tam ücretin 22,5 lira olduğu, elbise için de bir defaya mahsus 15 lira tahsil edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca bu mekteplere gitmek isteyen öğrencilerin, Rüşdiye mekteplerinden şahadetname almaları ve 15-16 yaşlarını doldurmaları şartıyla bu mekteplere müracaat edebilecekleri belirtilmiştir. Bu şartları sağlayan öğrencileri Edirne ve Bursa gibi askeri idadilerin bulunduğu mahallerde de öğrenimlerine devam edebilecekleri Maarif Meclisi tarafından bildirilmiştir (BOA, MF. İBT., 4: 65).

1874 yılında mektebin muallimi Tevfik Efendi, Hademe Mehmet Ağa'dır. Mektebin 40 öğrencisi mevcuttur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1874, s. 58). 1884'te mektebin muallimi Hayreddin Efendi olup öğrenci sayısı 38'e düştü. Ayrıca sancak dahilinde Hristiyan Rüşdiye mektepleri de bulunmaktadır. Bu mektepler, muallimleri ve öğrenci bilgileri şu şekildedir; Zükur Rüşdiye Mektebi, muallimi Yani Varka Efendi, öğrenci sayısı 45; İnas Rüşdiye Mektebi, muallimleri Anşi ve Kilyo, öğrenci sayısı 50'dir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1884, s. 491). 1892 yılında Limni Rüşdiye Mektebi muallimi Süleyman Vasfi Efendi, rika muallimi Hüseyin Efendi'dir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1892, s. 102). 1898 senesinde mektebin muallim-i evveli kadrosu boş (Münhal) olup, muallim-i sani Hafız Mustafa Efendi, Hüsnü hat muallimi

Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. Ayrıca mektepte bir hademe ve 37 öğrenci yer almaktadır (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1898, s. 992). Sancak dahilinde yer alan Gayrimüslim Rüşdiye mekteplerinde 1898 yılında 148 kız, 263 erkek öğrenci kayıtlıdır (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1898, ss. 997-999). 1899 yılında Rüşdiye mektebinin muallim-i evvel vekili olarak Şakir Efendi, muallim-i sani olarak da Ahmet Efendi bulunmaktadır. Mektebin mevcut öğrenci sayısı 30'dur (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1899, s. 1094). 1900 yılında asaleten muallim-i evvel kadrosuna Mehmet Hulusi Efendi atandı. Ayrıca rika muallimi olarak Hüseyin Efendi görev yapmaktaydı (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1900, s. 175).

Bozcaada ve İmroz Rüşdiye Mektepleri

1875 yılında Bozcaada kazası dahilinde açılış tarihi belli olmayan bir Rüşdiye mektebi mevcuttur. Kayıtlarda 1875 yılında mektebin muallimi Mehmet Sadık Efendi, hademe Hacı Süleyman Ağa olarak geçmektedir (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1875, s. 75). 1883'te mektebin muallimi Nasuh Efendi, rika muallimi Mehmet Raşit Efendi ve hademesi Süleyman Efendi olup öğrenci mevcudu 60'tır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1884, ss. 140-144). 1886 yılında İmroz kazası dahilinde açılış tarihinin belirsiz olduğu bir Hristiyan Rüşdiye Mektebi mevcuttur. Mektebin muallim-i evveli Dimisto Kali Dako Efendi, muallim-i sanisi ve lisan-ı Osmanî muallimi Yani Efendi'dir. Mektebin öğrenci sayısı 30'dur (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1886, ss. 131-135). İmroz kazasında Müslüman Rüşdiye mektebi mevcut değildir. Burada mevcut olan Hristiyan Rüşdiyesine dair bilgilere 1886 yılından sonraki kayıtlarda rastlanmamıştır.

Bozcaada Rüşdiye Mektebinin 1892 yılında muallimi İsmail Efendi, hademesi Feyzi Ağa'dır (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1892, ss. 107-138). 1901 yılında mektebin muallim-i evveli Ali Fehim Bey, hüsnü hat muallimi Mehmet Şerif Efendi olup öğrenci sayısı 18'e düştü (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1901, s. 515). 1903 yılında muallimi Evvel vekili Hafız Seyyid Efendi, hüsnü hat muallimi olarak kaza nüfus memuru Arif Efendi görev yapmaktadır. Mektebin öğrenci mevcudu 13'tür (Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, 1903, ss. 170-179). Aynı yıl içinde muallim-i evvel kadrosuna asaleten Osman Şakir Efendi atandı ve öğrenci sayısı 21'e yükseldi (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi, 1903, s. 444).

Sonuç

Osmanlı devletinde tanzimat ile başlayan modernleşme hareketleri her alanda olduğu gibi eğitim alanında da kendini göstermiştir. Bu dönemde eğitimin kademeleri yeniden belirlenmiş, Rüşdiye, idadi, askeri idadi ve darülfünun gibi dereceler oluşturulmuştur. Bu kademelerin usul ve işleyişleri ise 1869 Maarif Nizamnamesinde ele alınarak hangi derecede hangi derslerin okutulacağı okul ve öğrencilerin durumları belirtilmiştir. Bu kapsamda incelenen Rüşdiye Mektepleri devletin eğitim modeli içinde ikinci kademe eğitim içinde yer almış ve imparatorluğun geneline yayılmıştır. Özellikle Rüşdiyelerin yaygınlaştırılması eğitimin diğer kademeleri için de bir temel oluşturması bakımından önemsenmiştir. Yerel yönetimlerin merkeze gönderdiği talep yazısında bu konu kendine yer bulmuştur. Hatta Rüşdiye mektebinin açılması konusunda, bu kurumun oluşmaması halinde halkın cahil kalacağı dahi vurgulanmıştır. Bu durum modern eğitim sisteminde Rüşdiyelerin önemini ve eğitim içindeki yerini göstermektedir.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti, Osmanlı Devleti'nde yer alan önemli yönetim birimlerindendir. Modern eğitim kurumları imparatorluğun her bölgesinde olduğu gibi burada da oluşturulmuştur. Gerek vilayet merkezinde gerek sancak ve kazalarda modern eğitim kurumları vücuda getirilerek eğitimin her alanda yaygınlaştırılması sağlanmıştır. İri, Rüşdiye ve idadi kademeleri vilayet genelinde görülmüştür. Çalışma dahilinde incelenen Rüşdiye mektepleri de diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi vilayetin hemen hemen her yerinde vücuda getirilmiştir. Bunun için ilk girişim 1853'te bir Rüşdiye için yer araştırması olarak karşımıza çıkmasına rağmen ilk Rüşdiye 1859'da kurulmuştur. Vilayet dahilindeki Rodos, Limni, Sakız, Midilli sancakları ve bu sancaklara bağlı kazalarda birçok Rüşdiye mektebi kurulmuştur. Bu mekteplerden mezun olan öğrencilere yine devlet tarafından hem başkent hem de büyük şehirlerde eğitimlerine devam etme imkanları sunulmuştur. Bu bölgelerde sadece Müslüman ahalinin eğitim durumları düşünülmemiş, Osmanlının millet sistemine uygun bir şekilde tüm toplumu kapsaması amaçlanmıştır. Böylece Cezayir vilayeti genelindeki sancak ve kazalarda Gayrimüslim Rüşdiye mektepleri de açılarak din farkı gözetmeksizin modern eğitimin ilerlemesi amaçlanmıştır. Netice itibarıyla modern eğitimin temellerinin atıldığı 19. yüzyılda, eğitimin her kademesinde gerekli adımların atılmasıyla ülke genelinde eğitimin kalitesi arttırılmaya çalışılmıştır.

Yazar Katkıları [Muhammed KÖSE (MK), Bekir ÖZGÜR (BÖ)]: Konsept – MK, BÖ; Tasarım – MK, BÖ; Denetim- MK; Veri Toplama ve/veya İşleme- BÖ; Analiz ve/veya Yorum- BÖ; Literatür Taraması- BÖ; Yazma – MK, BÖ; Eleştirel İnceleme- MK

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions [Muhammed KÖSE (MK), Bekir ÖZGÜR (BÖ)]: Concept -MK, BÖ; Design- MK, BÖ; Supervision-MK; Data Collection and/or Processing- BÖ; Analysis and/or Interpretation-BÖ; Literature Search-BÖ; Writing Manuscript- MK, BÖ; Critical Review- MK

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Kitap ve makaleler

- Bostan, İ. (2003). Cezayir-i Bahr-ı Sefid Eyaletinin Kuruluşu. *Tarih Dergisi*, (38), 61-78.
- Doğanay, F. K. (2011). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Rüşdiye Mektepleri* (Tez No. 304067). [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Demirel, M. (2002). Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri. *İçinde Türkler*, C. 15, ss. 44-60.
- Emecen, F. (2003). Limni. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 27, ss. 190-192). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kiel, M. (2008). Rodos. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 35, ss. 155-158). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kiel, M. (2020). Midilli. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 30, ss. 11-14). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özyalçın, Ö. (2023). Tarihi ve iktisadi açılarından Cezayir-Fransa ilişkileri. *Maliye Çalışmaları Dergisi*, (69), ss. 163-185.
- Örenç, A. F. (2009). Sakız Adası. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 36, ss. 6-9). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Somel, S. A. (2001). Bir Mali Sorun Olarak Osmanlı Son Döneminde Eğitim Yatırımları ve Vergilendirme Meselesi. *Doğu-Batı Dergisi*, (17), ss. 67-79.
- Sannav, S. C. (2004). *Yakın Dönem Tarihimizde Limni Adası* (Tez No. 146775). [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Sannav, S. C. (2005). Tanzimat'ın İlanından Sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin Yeniden Yapılandırılması Süreci ve Limni Adası'nın Statüsü. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 174-188.
- Şakiroğlu, M. H. (1993). Cezayir-i Bahr-i Sefid. *İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 500-501). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünal, A. A. (2002). XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz, Ege Adaları) ya da Kapdan Paşa Eyaleti. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 251-261.
- Ünver, M. (2012). *Midilli Adası'nın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (1876-1914)* (Tez No. 328555). [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Türk, İ. C. (2017). Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk eğitim tarihindeki yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, (4) 11, 62-75.
- Yolalıcı, M. E. (1999). XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları. *İçinde Osmanlı* (C. 5, ss. 281-296). Yeni Türkiye Yayınları,

Yazma Eser ve Arşiv Kaynakları

- Mahmud Cevad. (1338). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*. (ss. 4-20). Matbaa-i Amire.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM, 408-31, H. 30 M 1278/M. 23 Mayıs 1868.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), ŞD., 223-51, 19 Ramazan 1326/15 Ekim 1908.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. MKT, 1066-42, 18 Cemaziyelahir 1326/18 Temmuz 1908.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.DH., 993-78466, 18 Şaban 1303-22 Mayıs 1886.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), ŞD., 868-44, 8 Recep 1302/23 Nisan 1885.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT., 352-60, 21 Şevval 1321-25 Mart 1897.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 4-108, 27 Ca 1291-12 Temmuz 17874.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT, 104-18, 23 Ra 1319-10 Temmuz 1901.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 395-71, 23 Cemaziyelevvel 1328/2 Haziran 1910.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 127-43, 8 Şaban 1320/10 Kasım 1902.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT, 198-81, 17 Şaban 1325/25 Eylül 1907.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM., 756-95, 24 Şevval 1269/31 Temmuz 1853.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM., 235-35, 13 Rebiyülevvel 1278/18 Eylül 1861.

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MVL., 511-23076, 3 Recep 1280/ 14 1aralık 1863.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 7-111, 12 Zilkade 1292/10 Aralık 1875.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MVL., 449-20012, 13 Zilkade 1277/23 Mayıs 1861.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM., 20 Zilkade 1277/30 Mayıs 1861.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 4-65, 20 Cemaziyülevvel 1291/5 Temmuz 1874.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM., 756-95, Lef 2, 24 L 1269/31 Temmuz 1853,
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 16-82, 18 Rebiyyülahir 1300/26 Şubat 1883.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 192-109,15 Cemaziyülevvel 1325/26 Haziran 1907.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 38-40, 17 Muharrem 1312/21 Temmuz 1894
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 41-14, 5 Rebiyyülevvel 1312/6 Eylül 1894.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF. İBT., 192-109, 15 Cemaziyülevvel 1325/26 Haziran 1907.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT.MHM., 756-95, 24 L 1269/31 Temmuz 1853.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MVL., 578-25964, Lef 1, 10 Ağustos 1283/22 Ağustos 1867.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MVL., 578-25964, Lef 3, 13 Ağustos 1283/25 Ağustos 1867.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MVL., 578-25964, Lef 5, 24 Ağustos 1283/5 Eylül 1867.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MVL., 578-25964, Lef 7, 12 Eylül 1283, 24 Eylül 1867.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İ.MVL., 578-25964, Lef 9, 21 Eylül 1283/3 Ekim 1867.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT., 350-49, 9 Şevval 1314/13 Mart 1897.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1287/1870-71.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1290/M. 1873.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1291/1874.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1292/M. 1875.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1293/1876.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1301/M. 1883.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1302/M. 1884.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1303/M.1885.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1310/M.1892.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1311/M. 1893.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1312/M. 1894.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1316/M. 1898.
- Salname-i Vilayet-i Cezayir-i Bahr-i Sefid, Rodos, Matbaa-ı Vilayet, H. 1321/1903.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi (SNMU), İstanbul, Matbaa-i Amire, 1316.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi (SNMU), İstanbul, Matbaa-i Amire, 1317.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi (SNMU), İstanbul, Matbaa-i Amire, 1318.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi (SNMU), İstanbul, Matbaa-i Amire, 1319.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumi (SNMU), İstanbul, Matbaa-i Amire, 1321.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1275.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1278.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1281.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1282.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1286.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1287.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1288.
- Salname-i Devlet (SD), İstanbul, Darü't-Tibaa-tü'l-Amire, 1292.